

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Weöres Sándor Egérrágtá meséjének megértéséről

1. Bevezetés. Weöres Sándor versének írásképe olyan, mintha a papiros(tekercse)t, amelyen a szöveg van, átrágtá volna egy egér. Az elveszett szövegrészeket pontokkal jelezte a költő (Weöres 1970. 2: 374–376). Így ez a költői szövegmű a teljes értelmi folyamatosságot nem hozza létre, ám a vers meglevő része, a mesékre jellemző tulajdonságok, a töredék sorok szavainak esetleges kapcsolatai, a helyesírás valamelyest mégis eligazít(hat)ják az olvasót.

Egyetemi szövegnyelvészeti szemináriumom egyik hallgatója 2007-ben kiegészítette a verset, ennek fölépítésével (is) foglalkozó tanulmányom a jelen dolgozat előzményének tekinthető (BÜKY 2009: 37–49). Egy későbbi szeminárium hallgatói ugyancsak elvégezték a kiegészítést (2009-ben), ezek összevetése érdemesnek látszik a tekintetben, hogy milyen világtudás, meseszöveg- és meseszerkezet-ismeret, szövegkohézió, -koherencia, további egyéni nyelvi produktivitás alapján alakították a betétrészeket. Ez fölfogható a Weöres-vers elolvasása műveletének, szövegmegértést tükröző folyamatnak; a hiányzó részek pótlásai mutatják, hogy milyen tényezők révén valósul(t) meg a megértés (vö. TOLCSVAI NAGY 2001: 339–340). Megjegyzendő, hogy az efféle szemináriumi munka az erkölcsi nevelés szempontjából is hasznos: KÁROLY SÁNDOR mutatott rá, hogy „[k]ülönösen jelentős az erkölcsi nevelés szempontjából az irodalmi alkotások nyújtotta katarzis-élmény” (KÁROLY 1987: 8). Közvetve ezt igazolja, hogy az említett egyetemi hallgató hét év múltán közölte az általa kiegészített verset (LENGYEL 2014).

A kohézió és a koherencia meglétét Weöres szándékosan megsérti a szövegében. Ennek ellenére a verset az olvasó grammatikai és értelmi előismeretei révén megértheti. A hallgatók szövegkiegészítéseiből megmutatható, hogy a szövegmegértéshez a meglevő töredékek némelykor mintegy nyelvi-nyelvtani útmutatás adnak (pl. *mert, soksz, felelt a*), máskor meseszövegekre emlékeztető értelmi eligazítások mutatkoznak (pl. *ha te hét pint*). A kiegészítések vizsgálatával megmutatkozhat, hogy a költő szándékos szövegghiányai koherens előzetes elképzelésen alapulnak.

A költő ilyenén elképzelését a töredékes részeket kiegészítő hallgatók változatos megoldásokkal (mondhatni) megvalósították a szövegmű ép részeinek szótani, mondattani, jelentésbeli, stílusos tényezői alapján. A szövegpótlóknak mintegy bele kell helyezkedniük a meglevő szövegrészek révén a kohézió és a koherencia weöresi rendjébe, a weöresi és magyar nyelvi kifejezőmódba és stílusba, valamint a meseszövegtípus jellemzőibe. A kiegészítések vizsgálata ennek megvalósulását kívánja föltárni. E föltárás helyenként némi terjengősséggel jár, azonban ez a redundancia ilyenkor növel(het)i az információátvitel biztonságát az elemzés során.

2. A weöresi szövegműről

2.1. A szövegmű (a verssorok számával kiegészítve) a következő:

Egerrágtá mese

- 1 *Túl a meszes hegyen,*
 2 *túl a fehér folyón s nagy kanyarodóján,*
 3 *a sekély tó nádas partja mellett*
 4 *élt egy kis halász magában.*
 5 *Fogott halat, rákot, kagylót;*
 6 *hajnaltájt a Napot üdvözölte*
 7 *és elköszönt tőle alkonyatkor,*
 8 *aztán éjszakára*
 9 *merve soksz*
 10 *mert*
 11 *álm*

 12 *egyszer*
 13 *a deszka-toronyból,*
 14 *halak rázzák-e a hálót:*
 15 *hát egy piros tündért látott*
 16 *táncolni a napsütésben,*
 17 *tánca szinte rengette az erdőt.*
 18 *A halász kiáltott:*
 19 *„Ki vagy, jó tündér? Jót hozol vagy rosszat?*
 20 *Kik vannak mögötted,*
 21 *hogyan az erdő rengedezve,*
 22 *hajladozva kíséri a táncod?*
 23 *Halaimat elveszed-e tőlem,*
 24 *avagy bőven telíted a hálóm?”*
 25 *Hajbókolt a tündér:*
 26 *„Köszöntelek, te halász, túl a meszes hegyen,*
 27 *túl a fehér folyón s nagy kanyarodóján:*
 28 *ide hallgass te szép legény,*
 29 *titkot hozok, megér egy*
 30 *hiszen édesapádat is*
 31 *hajdan édesanyád*
 32 *ha te hét pint*
 33 *ha te hét rőf*
 34 *a levelibéka*
 35 *Felelt a*
 36 *nosza*

 37 *kő-lábon,*
 38 *gyökér-karral,*

39 *hegyen ágaskodó óriások.*
 40 *És a nádi harcosok ijedten*
 41 *mind a fákra kapaszkodtak.*
 42 *Most a rücskös bőrű óriásnő*
 43 *három szeme egymásnak kacsintott:*
 44 *orrlyukából tüzet fújva*
 45 *a tengert kiszárította,*
 46 *nagy torkát kitátva*
 47 *a felhőket mind felfalta.*
 48 *Szárazva kerülve, kiborult a csónak,*
 49 *forróságtól végighasadozva.*
 50 *Ekkor fejszét emelt a pusztai táltos,*
 51 *egyet sujtott és a Napot kettészelte,*
 52 *kettőt sujtott és a Holdat leütötte,*
 53 *hármat sujtott és a csillagok potyogtak,*
 54 *mint almák az ágról. S így kiáltott:*
 55 *„Ha te hét pint*
 56 *ha te hét rőf*
 57 *öreganyád*

58 *győztük,*
 59 *keresztül,*
 60 .. *beroskadt sírok közt*
 61 *víz-alatti tajték-szemü pókot,*
 62 *hegy-mögötti lomb-szakállu aggot,*
 63 *meg a rücskös bőrű óriásnőt,*
 64 *hét pint haltejjel,*
 65 *hét rőf halmájjal,*
 66 *mert segített a levelibéka.”*

67 *Így szólván, a tündér eltűnt a magasban,*
 68 *csak a fátyla akadt fönny az erdőn,*
 69 *s míg a halász lengette süvegjét,*
 70 *röptét madarak követték.*

2.2. A kiegészítések nyolc szerzője másodéves hallgató volt 2009-ben, nevük monogrammal szerepel, és eligazít az egyes szövegdarabok áttekintésében. A hallgatók szöveghelyreállításának részéről a következők mutatják a koherencia, a kohézió és az egyéb tényezők megvalósítását. Az egyes sorok kiegészítései mindig a hallgatók nevének betűrendjében félkövér szedéssel következnek. A szövegpótlásokban a Weörestől való elemeket aláhúzás jelöli akkor, ha a szerkezetek nem valamilyen listában vannak (pl. sokszínű feketeségből).

A szöveghiányok első sorozatának kiegészítései az alábbiak.

(i. Á. J. G.)

8 aztán éjszakára ***tornyába ment***9 merve sokszor ***az enyhítő borból,***10 mert ***hiába jött az andalító éj,***

11 álmot szemére a hajnal sem hintett.

12 ***Aztán kikukucsált*** egyszer13 ***Elmerengve*** a deszka-toronyból,14 ***Hogy a*** halak rázzák-e a hálót:

A kiegészítés az előzmények történéseinek halászára vonatkozó állításokat tartalmaz, vagyis mondattani szempontból a vers első szövegmondatának (1–4. sor) alanyáról. A 8. sor helyreállításához a Weöres-vers 13. sorában levő ábrázolt tárgyiasságot (l. INGARDEN 1977: 227) használja, amelyik a halász környezetébe illik, a halász életviteléhez úgyszintén. A kiegészítések rendre a halász esti tevékenységét írják meg. Ebben hárman vesznek át weöresi szövegdarabot, amelyekkel a történések egysége erősödik. Az eredeti invenciót követi – metaforákban – (vii. L. I.) és (iii. K. Á.) is a Hold szerepeltetésével. A történések múlt idejű igékkel vannak megírva az eredeti, ép szövegrészekhez hasonlóan. (A || az enjambement jelzése.)

(i. Á. J. G.)	8	<i><u>tornyába ment</u></i>
(ii. G-M. J.)	8	<i>visszatért <u>a sekély tó nádas partjára,</u></i>
(iii. K. Á.)	8	<i><u>hálóját a Holdra vetette</u></i>
(iv. K. E.)	8	<i>nyugovóra térve, <u>nem</u></i>
(v. K. M.)	8	<i>kunyhójába ment,</i>
(vi. K. N.)	8	<i><u>deszka-tornyába ment</u></i>
(vii. L. I.)	8	<i>a <u>Holdat</u> köszöntötte,</i>
(viii. Sch. B.)	8 9	<i>bebújt kicsiny kis kuckójába. <u>Nem</u></i>

Néhányan a deszka-toronyból elativushoz olyan igéket alkalmaznak, amelyeknek többsége a vmiből kinéz vonzatszerkezettel azonosak vagy rokon értelműek (ÉrtSz. kikukucsált; SzinSz. kipillant). A lenéz és a kiesik ugyancsak köznyelvi vonzatszerkezeteknek felelnek meg: vhonnan lenéz és vhonnan kiesik, vagyis illenek a deszka-toronyból határozóhoz. A töredékekhez használatos kiegészítések a nyelvtani szabályokat követik, ami a produktivitás megvalósulása (is), hiszen „[a] produktivitás titka a nyelvtani szabály mi-voltában rejlik. A nyelvtani szabály: produktivitási szabály lényegében” (KÁROLY 1977: 5).

(i. Á. J. G.)	12	<i>kikukucsált</i>
(ii. G-M. J.)	13	<i>kinéz</i>
(iii. K. Á.)	13	<i>kinézett</i>
(iv. K. E.)	13	<i>kinézett</i>
(v. K. M.)	13	<i>kinézett</i>
(vi. K. N.)	12	<i>Kipillantott</i>

(vii. L. I.)	13	<i>lenézett</i>
(viii. Sch. B.)	13	<i>kiesett</i>

A halász esti és éjszakai tevékenységét írja meg (i. Á. J. G.) a továbbiakban is. A 9. sor *merve* szóalakját a *mer* ige határozói igenevének tartva egészíti ki a szöveg-hiányt. A *mer*² ige leírása az ÉrtSz.-ban: „<Folyékony v. szemes, szemcsés anyagból> edénnyel v. tenyerével egy v. több kb. egyenlő részt egymás után kiemel.” Az *enyhítő borból* szerkezet tartalmát folytatja azzal a magyarázattal, hogy nem tud a halász elaludni, amit talán a weöresi *álm* szótörredék váltott ki a pótlásban. (vi. K. N.) halásza hús itallal nyugtatja magát. A halász életterének körülményeihez igazodik (ii. G-M. J.), (*vízét mer a házából*). (iii. K. A.) metaforás szerkezetű elativust alkot, amely az éjszakai tó vizének képkapcsolása lehet (*sokszínnű feketeségből*), ebben a *sokszínnű* melléknévvé alakítása is egyedi megoldás. – A halász tevékenységére utal (vii. L. I.) azzal, hogy a *sekély tó*-ból *mer*, ami az emelőhálós halfogásra vonatkoztatható (l. NéprLex. 1: 686–688), amelynek során mintegy kimerik a halat. (A kiegészítő a 10. sorban a csalival horgászók szóhasználatával él – l. ÉrtSz. *harap* 1. l e.; b) –, ami az emelőhálós fogáshoz képest tárgyi tévedés.) – A weöresi *merve* a „*mer vmít*: vmely erkölcsi törvénnyel, szokással, az illendőséggel dacolva vállalkozik vmire; bátorodik, merészel” (ÉrtSz. *mer*¹ 2.) jelentésleírású vonzatos ige igenevének értelmeződik három pótlásban, nem függetlenül attól, hogy a megmaradt főszöveg(rész)ben a halász „*elköszönt tőle* [a Naptól] *alkonyatkor*”, vagyis a kis halász állapotában van valami, ami miatt *mer* vagy nem *mer* megtenni valamit:

(iv. K. E.)	8 9	nem <i>merve sokszor szemét lehunyni,</i>
(v. K. M.)	9	<i>merve sokszor álmodozni,</i>
(viii. Sch. B.)	8 9	Nem <i>merve sokszor azonnal aludni,</i>

A 10. sorban a *mert* töredék ugyan lehetne a *mer* ige múlt idejű alakja, ezt – nyilván az előző sor (*merve soksz*) kiegészítései miatt is – a kiegészítők kötőszónak tartották, amely valóságos magyarázatot vezet be (l. ÉrtSz. *mert* I. 1.) az említett produktivitás alapján:

(i. Á. J. G.)	10	<i>mert hiába jött az andalító éj,</i>
(ii. G-M. J.)	10	<i>mert a fehér folyó a nagy kanyarodón álmatlanul sokszor átvágtat.</i>
(iii. K. Á.)	10	<i>mert élete bár könnyed volt,</i>
(iv. K. E.)	10	<i>mert furcsa hangok okán</i>
(v. K. M.)	10 11	<i>mert éjszakánként szőtte ő álmait</i>
(vi. K. N.)	10 11	<i>mert a nyájas holdvilágnál, álmot pillájára hajnal sem hozott.</i>
(vii. L. I.)	10	<i>mert a halak mindig éjféltajt haraptak,</i>
(viii. Sch. B.)	10 11	<i>mert hét napja minden éjjel szépséges álmát valami megzavarta.</i>

Az *álm* töredéket mint relatív tőalakot értelmezve tárgyragos főnevet alkotott két kiegészítő a 11. sorban. Más változatok is vannak: birtokos személyjellel (*álma*), ugyanez

az alak relatív töként: *álmait, álmát*. Az *álmatlan* melléknévhez jut egy kiegészítés (*álmatlanul*, 1. ÉrtSz. *álmatlan* 2.). Összetett szóba van helyezve mint a relatív fő toldalékokkal (*rémálmából*). Többes számú főnév is készült birtokos szerkezetben: *álmok bájainak*.

(i. Á. J. G.)	11	álmot
(ii. G-M. J.)	11	álmatlanul
(iii. K. Á.)	11	Rémálmából
(iv. K. E.)	11	álma
(v. K. M.)	11	álmait
(vi. K. N.)	11	álmot
(vii. L. I.)	11	álmok
(viii. Sch. B.)	11	álmát

Weöres a 12. sortól új szakaszt nyitott a versben; ezt mindegyik versrenováló figyelembe vette, s új szövegmondatot kezdett. A helyreállítandó szövegrész általános tudásmintája a *halak rázzák-e a hálót* szövegdarab, a tartalmi előzmények alapján ez lehet egy föltételezett szövegmondat-szerkezet része: *Történt (valami) egyszer: a halász valamit cselekedett, hogy megtudja: *halak rázzák-e a hálót*. Az efféle föltételezés rokon a kicsoda-micsoda játék módszerével, amelynek nyelvészeti fölhasználására FÓNAGY (1967: 334) hívta föl a figyelmet. A lehetséges mondattani szerkezetek szerepét a kicsoda-micsoda játék kapcsán már KARINTHY (1966: 189) is fejtegette (vö. BÜKY 2020: 73).

(i. Á. J. G.)	12	<i>Aztán kikukucsált</i> egyszer
(ii. G-M. J.)	12	<i>Zúgó szél támadt</i> egyszer
(iii. K. Á.)	12	<i>Rémálmából</i> egyszer
(iv. K. E.)	12	<i>Mikor felriadt</i> egyszer
(v. K. M.)	12	<i>Aztán amikor</i> egyszer
(vi. K. N.)	12	<i>Kipillantott</i> egyszer
(vii. L. I.)	12	<i>Neszezésre riadva hajnaltájt</i> egyszer
(viii. Sch. B.)	12	<i>És akkor történt</i> egyszer

A halász valami olyan dolgot cselekedett vagy olyan történt vele, amely cselekvéshez illeszthető a weöresi határozó vonzatként:

(i. Á. J. G.)	12 13	<i>kikukucsált</i> <i>Elmerengve</i> a deszka-toronyból,
(ii. G-M. J.)	13	<i>s kinéz a halász</i> a deszka-toronyból,
(iii. K. Á.)	13	<i>felriadt és kinézett</i> a deszka-toronyból,
(iv. K. E.)	13	<i>kinézett</i> a deszka-toronyból,
(v. K. M.)	13	<i>kinézett</i> a deszka-toronyból,
(vi. K. N.)	12 13	<i>Kipillantott</i> egyszer <i>pislogva</i> a deszka-toronyból,
(vii. L. I.)	13	<i>lenézett</i> a deszka-toronyból,
(viii. Sch. B.)	13	<i>hogy ijedtében majd kiesett</i> a deszka-toronyból,

A bevezető rész föltételezett szövegmondat-szerkezetének megfelelően a 14. sorban mindegyik szövegpótló eljut a halászbán fölmerülő kérdéshez, amelyet hármuknál erősít az eldöntendő kérdésben a *vajon* (ÉrtSz. *vajon* II. hsz [kérdőszó]). Az eldöntendő helyzetről (v. K. M.) és (viii. Sch. B.) részletezőn írt is.

(i. Á. J. G.)	12 14	<i>kikukucsált</i> [...] <i>Hogy a</i> halak rázzák-e a hálót:
(ii. G-M. J.)	14	<i>ijedt</i> halak rázzák-e a hálót:
(iii. K. Á.)	14	<i>hogy a</i> halak rázzák-e a hálót:
(iv. K. E.)	14	<i>vajon</i> halak rázzák-e a hálót:
(v. K. M.)	14	<i>nem tudta, a szél fú vagy</i> halak rázzák-e a hálót:
(vi. K. N.)	14	<i>a fogoly</i> halak rázzák-e a hálót:
(vii. L. I.)	14	<i>vajon</i> halak rázzák-e a hálót:
(viii. Sch. B.)	14	<i>csak remélte, de nem tudta vajon</i> halak rázzák-e a hálót:

2.3. A weöresi szövegmű 29. sorától kezdődik a szövegműben a második hiánysorozat, ebben a tündér szól a „szép legény” halászhoz, szavai idézőjellel indulnak, de ennek később nincs lezárása, amely a 34. sorhoz tartozhatna a 35. kezdete alapján. Erre – és más központosításra sem – volt mindegyik hallgató tekintettel, vagy föl sem ismerte ezeket a helyesírási eljárásokat; ugyanakkor mások kettőspontot (31, i. Á. J. G.; 31, 35, vi. K. N.), pontosvesszőt (31, iv. K. E.; 31, ii. G-M. J.) is használnak. A *nosza* ’rajta!’ (ÉrtSz. *nosza* I.) mondatzó után vagy vesszőt tettek – (36, i. Á. J. G.; 36, vi. K. N.) – vagy semmit; az AkH.¹² *nosza!* alakot tartalmaz. (36, vi. K. N.) kérdőjele a *hogy* ’miképpen?’ jelentéssel értelmezhető (I. ÉrtSz. *hogy*⁽¹⁾). Ezek a helyesírási kérdések a középiskolai és egyetemi oktatás számára lehetnek figyelmet keltők. – Az idézetekben a hallgatók eredeti helyesírása van meg a kiegészítésekben.

A Weöres-mesetörténet több eseményében megfelel azoknak a funkcióknak, amelyekből harmincegy meglétét taglalta PROPP (1975: 43–94). A mesék e szövegépítési tulajdonságai bizonyos pontokon a szövegszerkezet forgatókönyvrendszerének felelnek meg; az ehhez tartozó tényezők a tér, az idő, a résztvevők (és viszonyaik), a részvevők megnyilatkozásai stb. Ezekről a varázsmese olvasóinak többnyire van sematikus ismerete, a szöveg mögött mindig egy séma, egy struktúra található, amint JAKOBSON (1982: 65) erről a tündérmesék kapcsán írt, és amire a már említett helyen is kitértem (BÜKY 2009: 40–41). A kiegészített szövegrészek – amint az aláhúzások jelzik is – e „megrágott” soroknál is hasznosítják a weöresi szöveg egészét, amit jól mutatnak a 64 *hét pint haltejjel*, | 65 *hét róf halmájjal* szövegmetszet beépítései. Egyszer szerepel a 34 *a levelibéka* töredék ábrázolt tárgyiasága (vii. L. I.) *leveli*). – Némelyik kiegészítésnek, a weöresi szövegtől – és például (i. Á. J. G.) soraitól – képest elütő, egyéni (stílus)jellege van, ilyenek (vii. L. I.) megoldásai, amelyek némelykor – pl. 34 *a levelibéka felfedi előtted, hogy a zsarnok óriások égi fény nélkül elhullnak* – csinálmányosnak tarthatók.

A szövegpótlók a weöresi versben több meseelemet észrevéve vagy ismerve folytatták a kiegészítést. A tündér „titkot hozok” jóindulatú közlését a halász szüleivel való korábbi különféle kapcsolataival vagy ismereteivel, cselekedetével indokolja, amelyek közül csupán egy mesés elem van (**az édesanya tündér*). A szövegpótlókat a *hiszen* kötőszó (ÉrtSz. *hiszen* 1: 1.) magyarázatot kiváltó szerepe készítet(het)te erre az édesapa ismert-

ségtől az édesanya tündér voltáig. A *tündér volt* meselem, részben a *beavatás (ÉrtSz. *beavat* I.) rítus gyanánt is, a többi, a halász szüleire vonatkozó állítás a nyelvi kifejezés szempontjából köznyelvi lehetőséggel, az ábrázolt tárgyiasság tekintetében meseismereti tudással jelenik meg:

*édesapádat ismertem ~ megsegítettem ~ beavattam ~ beavattam ~ ismertem ~ ismer-
tem ~ tette [édesanyád] próbára ~ megsegítettem*

*édesanyád kiségett engem ~ neki [ti. édesapádnak] juttattam ~ szavamat fogadta ~
őrizte a titkot ~ kérte a tanácsom ~ bizalmasom volt ~ szintén tündér volt ~ hitt nekem*

A haltej és halmáj varázsszer gyanánt való használatára – amint fentebb már emlí-
tve volt: a 64–65. weöresi sorok adták az indítékot – különféle eljárások jelennek meg.
Ezek egy része a hallgatók számára mesebeli varázslói tevékenységekből lehetnek ismer-
tetesek; nemcsak meg kell szerezni a két varázsszert, nemcsak valamit cselekedni kell
velük, hanem ajándékként is alkalmazhatók. A *haltej* és a *halmáj* főnevekhez különféle
vonzatokat kapcsolnak a kiegészítők, természetesen a szövegszó megkapta a megfelelő
vonzathoz illő toldalékokat:

*haltej+et mér ~ magadra kensz ~ hozol ~ fejsz ~ szerzel
haltejjel odaállasz ~ kedveskedsz ~ megitatod*

*halmáj+at lenyelsz ~ hozol ~ szerzel
halmájjal elkevered ~ odaállasz ~ lenyelsz ~ kedveskedsz ~ vegyíted*

A haltej és a halmáj varázsszerekként való használata a (vii. L. I. 32, 33) kiegészíté-
seiben egyedi megoldású, minthogy a tündér egy halat tart kezében, amelyiknek a meg-
tatása és megetetése eredményezhet a halász számára kedvező fordulatot. A kiegészítés
meglehetősen különös (vii. L. I. 32) szövegdarabjában: *ha te hét pint haltejjel megitatod
ezt az ikrarakót [’halat’] kezemben*), minthogy a *haltej* ’halak ondóvialadéka’ (vö. CZF.;
PallasLex.; MNlex. *ikra*). A *haltej* szó az ÉrtSz. *hal²* szócikkében az összetételekben van
meg, a *halmáj* ott sem. Ezek a főnevek az ÚMTsz.-ban sincsenek meg, pedig mindkét
szó él a mai szakácsmesterség szóhasználatában és a mai köznyelvben (vö. PallasLex.
halzsír). A halmájjal való megetetés szintén furcsának tartható (vii. L. I. 33) szövegpótlá-
sában: *ha te hét róff halmájjal megeteted őt, kinek mindenhová bejárása van*; bár mindkét
kiegészítés fölfogható (egyedi) meseelemként.

A varázsszerek lehetséges használatának áttekintése mutatja, hogy szövegpótló
egyéni megoldással dolgozott. Egyedül a *hozol* – *nem hozol* megoldásokban egyeznek
a két varázsszer nevével összekapcsolt igék:

(i. Á. J. G.) 32 ha te hét pint *haltejet mérsz*,
(i. Á. J. G.) 33 ha te hét róff *halmájjal elkevered azt*,

(ii. G-M. J.) 32 ha te hét pint *haltejjel*,
(ii. G-M. J.) 33 ha te hét róff *halmájjal odaállasz*

(iii. K. Á.) 32 ha te hét pint haltejet magadra kensz,
 (iii. K. Á.) 33 ha te hét rőf halmáját lenyelsz,

(iv. K. E.) 32 „Ha te hét pint haltejet,
 (iv. K. E.) 33 ha te hét rőf halmáját nem hozol,

(v. K. M.) 32 „Ha te hét pint haltejjel s mellé
 (v. K. M.) 33 ha te hét rőf halmájjal kedveskedsz,

(vi. K. N.) 32 ha te hét pint haltejet fejsz,
 (vi. K. N.) 33 ha te hét rőf halmájjal vegyítéd azt,

(vii. L. I.) 32 ha te hét pint haltejjel megitatod ezt az ikrarakót kezemben,
 (vii. L. I.) 33 ha te hét rőf halmájjal megeteted őt, kinek mindenhová bejárása van,

(viii. Sch. B.) 32 „Ha te hét pint haltejet.
 (viii. Sch. B.) 33 ha te hét rőf halmáját hozol

Weöres szövegművében a 39. sor (*hegyen ágaskodó óriások*) visszamenőleg adja a mesébe illő kiegészíthetőséget, amelyhez némileg hozzájárulhat a később szereplő óriásnő (42 *Most a rücskös bőrű óriásnő*, 63 *meg a rücskös bőrű¹ óriásnőt*). Rész–egész összefüggés alapján a képzelet óriásait „kő-láb”, valamint szintén metaforába épített „gyökér-kar” jeleníti meg, ezekhez a valós világban is szokásos minősítések kapcsolódnak: a kőlábban járás hangja (*kezdték dobogni*), a kőláb keménysége (*érces*). Utóbbi szó ’kemény’ jelentésű is (ÉrtSz. *érces* 6.; Nszt. 4d.), a „kő[-láb]” mellett ezért pleonazmusnak tartható (vii. L. I.) kiegészítésében.

A weöresi *gyökér-kar* metafora mellé a kiegészítők a *gyökér*-hez fűzhető ábrázoltságokat (*sáros, szálkás, szétágazó*) meg a [*gyökér-]**kar*-hoz köthetőt (*összefon*) helyezték, utóbbi a növényi gyökerekre és a karok testhelyzetére is alkalmazható: „*Karját, kezét összefonja*” (ÉrtSz. *összefon* 2.). (vii. 38 L. I.) kiegészítésében a *tekergőző* melléknév a kígyó képzetét is keltheti társulási valenciája révén (KÁROLY 1970: 63); a melléknévnek ezt a használatát átvittnek és az irodalmi nyelvben előfordulónak ismeri az ÉrtSz. (*kígyó* 2.). Az ilyen mozgású hulló a néphitben félelmet keltő élőlény. Az óriások ijesztő voltára utal a *szörnyű* jelző is (viii. 38 Sch. B.); a meseszövegek gyakori fordulatainak (*hétfejű sárkány; hetedhét országokon túl*) mintájára pedig hét gyökérkarjuk van (iv. 38 K. E.). A *szétágazó, szálkás* jelzők is borzongást válthatnak ki az óriások gyökérkarjával kapcsolatban (i. 38 Á. J. G.).

¹ A *bőrű* és *bőrü* különbség más kiadásokban is megvan (Weöres 1964: 133; 2008–2009. 2: 206, 207.) A *sírok* szóban rövid *i* van az 1964. évi kiadásban, az 1970. évben hosszú. A 67. sorban az *Így* csak az 1964. évi kötetben van rövid *i*-vel. A versben a *tajték-szemü*, a *lomb-szakállu* szavakban is rövid magánhangzók vannak a köznyelvi *ű-vel* és *ú-vel* ellentétben. Weöres nyugat-dunántúli származásával függhet össze az, hogy a fölső nyelvválású hosszú magánhangzóknak a nyelvjárásban szokásos (vö. KÁLMÁN 1966: 69–70) megfelelőjét (is) használja. A *sújtott* igealak rövid *u*-ja és az ÉrtSz.-ban még a *sújt* ige *sújt* változata is föl van tüntetve, ez van az Egérrágtá mesében is, az AkH.¹² a *sújt* alakot tartalmazza.

A 29–39. sorrészek kiegészítéseinek áttekintése:

(i. Á. J. G.)

29 titkot hozok, megér **egy szót,**
 30 hiszen édesapádat is **ismertem én,**
 31 hajdan édesanyád **kisegített engem:**
 32 ha te hét pint **haltejet mérsz,**
 33 ha te hét rőf **halmájjal elkevered azt,**
 34 a levelibéka, **megmentőd, ott terem.**
 35 Felelt a **tündér, s kérte a halász,**
 36 nosza, **mesélj még, hogy jobban értsem szavad.**

37 **Ekkor kezdtek dobogni** kő-lábon,
 38 **Szétágazó szálkás** gyökér-karral,

*

(ii. G-M. J.)

29 titkot hozok, megér **egy szót,**
 30 hiszen édesapádat **is megsegítettem,**
 31 hajdan édesanyád **neki juttattam;**
 32 ha te hét pint **haltejjel,**
 33 ha te hét rőf **halmájjal odaállasz**
 34 a levelibéka **elé, hálájára számíthatsz!”**
 35 Felelt a **tündér;**
 36 nosza **indult a halász.**

37 **Amott** kő-lábon,
 38 **sáros** gyökér-karral,

*

(iii. K. Á.)

29 titkot hozok, megér **egy kis figyelmet,**
 30 hiszen édesapádat is **beavattam,**
 31 hajdan édesanyád **is szavamat fogadta,**
 32 ha te hét pint **haltejet magadra kensz,**
 33 ha te hét rőf **halmáját lenyelsz,**
 34 a levelibéka **szavára legyőzhetetlen emberré válsz.**
 35 Felelt a **piros tündér, és a sekély tóra mutatott,**
 36 nosza, **a halásznak se kellett több, nyomban nekilátott,**

37 **mert közeledtek** kő-lábon,
 38 **összefont** gyökér-karral

*

(iv. K. E.)

29 titkot hozok, megér **egy mesét,**
 30 hiszen édesapádat is **beavattam,**
 31 hajdan édesanyád **őrizte a titkot;**
 32 ha te hét pint **haltejet,**
 33 ha te hét rőf **halmáját hozol,**
 34 a levelibéka **segíteni fog.”**
 35 Felelt a **tündér, s**
 36 nosza **folytatta a történetét.**

37 **Mert jöttek** kő-lábon,
 38 **hét** gyökér-karral,

*

(v. K. M.)

29 titkot hozok, megér egy **kis mesét,**
 30 hiszen édesapádat is **ismertem már,**
 31 hajdan édesanyád **is kérte a tanácsom,**
 32 ha te hét pint **haltejjel s mellé**
 33 ha te hét rőf **halmújjal kedveskedsz,**
 34 a levelibéka **meglátod, hálás lesz neked.**
 35 Felelt a **tündér halkan,**
 36 nosza **hát elmesélem hogyan.**

37 **A halással szemben** kő-lábon,
 38 **összefűzve száz** gyökér-karral,

*

(vi. K. N.)

29 titkot hozok, megér egy **csöpp figyelmet,**
 30 hiszen édesapádat is **jól ismertem én,**
 31 hajdan édesanyád **is bizalmasom volt:**
 32 ha te hét pint **haltejet fejsz,**
 33 ha te hét rőf **halmújjal vegyítéd azt,**
 34 a levelibéka **akkor segít sorsodon.**
 35 Felelt a **kis halász: Tündér,**
 36 nosza, **mesélj, hogy értsem én e titkos regét?**

37 **Megszülettek itt** kő-lábon,
 38 **összefűzve száz** gyökér-karral,

*

(vii. L. I.)

29 titkot hozok, megér egy *kalandot*,
 30 hiszen édesapádat is *így tette próbára*
 31 hajdan édesanyád, *ki szintén tündér volt...*
 32 ha te hét pint *haltejjel megitatod ezt az ikrarakót kezemben,*
 33 ha te hét rőf *halmájjal megeteted őt, kinek mindenhová bejárása van*
 34 a levelibéka *felfedi előtted, hogy a zsarnok óriások égi fény nélkül elhullnak.”*
 35 Felelt a *piros tündér a halásznak, ki*
 36 nosza *hamar kiszolgálta a levelit, majd fejszéjével útra kelt.*

37 *Várták érces* kő-lábon,
 38 *Tekergőző* gyökér-karral,

*

(viii. Sch. B.)

29 titkot hozok, megér egy *mesét*
 30 hiszen édesapádat is *megsegítettem én*
 31 hajdan édesanyád *is hítt nekem:*
 32 ha te hét pint *haltejet*
 33 ha te hét rőf *halmáját szerzel*
 34 a levelibéka *segíteni fog ebben örömmel*
 35 Felelt a *piros kis tündér;*
 36 nosza, *ha ezt megteszed, hálód mindig telve lesz.*

37 *És a halász már látta, hogy* kő-lábon
 38 *jönnek szörnyű* gyökér-karral,

2.4. Az utolsó töredékes rész hiánysorozatának kiegészítései olyan előzményekre épülnek, amelyek szintén töredékesek voltak, hiszen a tündér varázstítkának elmondása is hiányos volt (29 *titkot hozok, megér egy*). Ezekben a kiegészítésekben a hallgatóknak a saját, előzetes és a weöresi koherenciához is igazodó megoldásokat kellett alkalmazniuk a meseszöveg általánosságaihoz is igazodva. A grammatikai szövegösszetartás módja is változik valamelyest, hiszen a (titkos) varázsszövegrész most a pusztai táltostól van idézve (*S így kiáltott: | „Ha te hét pint*), de van egy kiegészítés, amelyikben ez nem így van. (vii. L. I.) már alkalmazta a weöresi *levelibéka* főnév alapján a *leveli* megnevezést, ebben a részben most a *zöld barátom* megszólításban színnévvvel helyettesíti, fönntartva a 'levelibéka' ábrázolt tárgyiasság jelenlétének folyamatosságát mint a koherencia biztosítékát. Ám egyedül az ő kiegészítésében a levelibéka nem a kis halász segítője, hanem (talán?) a pusztai táltosé, így a történések folyamatosságában zavar támad(hat).

Az *öreganyád* szövegdarabhoz általában a dolgok jóra fordulását kapcsolják, ez szokásos mesefordulat:

(i. Á. J. G.) 57 *öreganyád[,] a levelibéka segít.*

(ii. G-M. J.) 57 *öreganyád szavára mondom, megmenekülsz.”*

- (v. K. M.) 57 öreganyád *szelleme fog segíteni neked.*
 (vi. K. N.) 57 öreganyád, *a levelibéka segít sorsodon.*”
 (viii. Sch. B.) 57 öreganyádat és a sok *halat* visszakapod.

Nem jóra, hanem éppen ellenkezőre változik a helyzet a varázscselekedet után:

- (iii. K. Á.) 57 öreganyád *se ismer majd rád*
 (iv. K. E.) 57 öreganyád *szőrnyen meglakol.*

A vers lezárásához közeledve az egyik kiegészítés mintegy búcsúzási megnyilatkozással szól a levelihez, közvetve öreganyájához (!):

- (vii. L. I.) 57 öreganyád *is legyen áldott, zöld barátom!*”

Az 54. sortól a pusztai táltos beszél; a *haltej*, a *halmáj* említése tőle származik, amelyeket a kiegészítők már főntebb használtak szövegegységet teremtve. Az 58 *győztük* töredék kiegészítésében a *győz* ige ’ellenségen, ellenfélen erőt vesz’ jelentéssel (vö. ÉrtSz. *győz* I. 1.), ’képes végezni; bír’ (vö. ÉrtSz. *győz* II. 1. 2.), továbbá a *legyőz* (ÉrtSz. *legyőz* 1., 2.) igévé alakítással szerepel. Használták a ’nem *győz* vmit csinálni’ (vö. ÉrtSz. *győz* II. 1. 1 a.) fordulatot is.

- (i. Á. J. G.) 58 *És íme: mi győztük*
 (ii. G-M. J.) 58 „*Ezt a sok veszélyt mind legyőztük*
 (iii. K. Á.) „*Nagy erővel mind legyőztük*
 (iv. K. E.) 58–59 *És nem győztük* || *csalogatni* keresztül
 (v. K. M.) 58 *Most végre legyőztük*
 (vi. K. N.) 58 „*És mi győztük*
 (vii. L. I.) 58 „*Halász, veled az óriásokat legyőztük*
 (viii. Sch. B.) 58 *És mi nem győztük*

A *keresztül* értelmezésében a megoldások valamely tárgyi dologgal vannak kapcsolva (*hegyek*, *sírok*), illetve lelki állapottal (*veszély*) és időtartammal (*hosszú idő*). Egy alkalommal visszatérve a weöresi szöveghez, az óriások szerepelnek (**keresztülvágja az óriást*). A bevezetésben említett hallgató – aki egyébként annak idején hosszabb, helyenként részletezőbb kiegészítéseket alkalmazott – a mostani szövegpótlóktól eltérő megoldással élt: „*hiába hurcoltad halálon keresztül*” (I. BÜKY 2009: 40). Az itteni kiegészítések a *keresztül* igekötő, névutó köznyelvi szokású használatait alkalmazzák; a szótári leírások rövid bemutatásából is látható, hogy térhez, időhöz, állapothoz kapcsolják a szót:

- (i. Á. J. G.) 59 *Ezer veszélyen* keresztül, (ÉrtSz. *keresztül* III. 6.; ’át’)
 (ii. G-M. J.) 59 *nagy hegyeken* keresztül, (ÉrtSz. *keresztül* III. 1. 1.; ’egyik oldalától a másikig’)
 (iii. K. Á.) 59 *ezer óriást vágat* keresztül, (ÉrtSz. *keresztülvág* 1.; ’átvág’)
 (iv. K. E.) 59–60 *csalogatni* keresztül, || *a* beroskadt sírok közt (’át’)
 (v. K. M.) *mit nem sikerült hosszú időn* keresztül, (’át’)

- (vi. K. N.) 59 *száz veszélyen* keresztül, ('át')
- (vii. L. I.) 59 *ami nem sikerült oly hosszú időn* keresztül, ('át')
- (viii. Sch. B.) 59–60 *csak csábítottuk* keresztül, || *a sötét és* berokadt sírok közt ('egyik oldalától a másikig')

A hiányok utolsó sorának ábrázolt tárgyiassága kevés lehetőséget kínál a kiegészítésre. A *közt* 'között' névutó térszemlélethez (vö. ÉrtSz. *között* 2., 2. l a.) kapcsolta a pótlásokat, a *berokadt sírok* szerkezet kétszer kapott minősítést: *sötét és porig*, utóbbival együtt pedig négyszer határozott névelőt (*a berokadt sírok közt*), a többi helyzetben általános vagy újabb jelzővel van gazdagítva a szerkezet (*porig berokadt sírok közt*; *a sötét és berokadt sírok közt*):

- (i.) Á. J. G.) 60 *És a* berokadt sírok közt
- (ii. G-M. J.) 60 *porig* berokadt sírok közt
- (iii. K. Á.) 60 *kik fekszenek a* berokadt sírok közt
- (iv. K. E.) 59–60 *csalogatni* keresztül, || *a* berokadt sírok közt
- (v. K. M.) 60 *lépkedve* berokadt sírok közt
- (vi. K. N.) 60 *legyűrtünk mindent*: berokadt sírok közt
- (vii. L. I.) 60 *s feledhetjük mind*: *a* berokadt sírok közt
- (viii. Sch. B.) 59–60 *csak csábítottuk* keresztül, || *a sötét és* berokadt sírok közt

Az 55–60 sorrészek hiánysorozatának kiegészítései az alábbiak:

- (i. Á. J. G.)
55 „Ha te hét pint *haltejet mérsz*,
56 ha te hét rőf *halmájjal elkevered azt*,
57 öreganyád[,] *a levelibéka segít*.”

- 58 *És ime: mi* győztük,
59 *Ezer veszélyen* keresztül,
60 *És a* berokadt sírok közt

*

- (ii. G-M. J.)
55 „Ha te hét pint *haltejjel*,
56 ha te hét rőf *halmájjal элем állsz*,
57 öreganyád *szavára mondom, megmenekülsz*.”

- 58 „*Ezt a sok veszélyt mind* legyőztük,
59 *nagy hegyeken* keresztül,
60 *porig* berokadt sírok közt

*

(iii. K. Á.)

55 „Ha te hét pint haltejet magadra kensz,
56 ha te hét rőf halmáját lenyelsz,
57 öreganyád *se ismer majd rád.*”

58 „Nagy erővel mind legyőztük,
59 ezer óriást vágtaal keresztül,
60 *kik fekszenek a* berokadt sírok közt

*

(iv. K. E.)

55 „Ha te hét pint haltejet,
56 ha te hét rőf halmáját nem hozol,
57 öreganyád *szörnyen meglakol.*

58 *És nem* győztük
59 *csalogatni* keresztül,
60 *a* berokadt sírok közt

*

(v. K. M.)

55 „Ha te hét pint haltejjel s mellé
56 ha te hét rőf halmájjal kedveskedsz,
57 öreganyád *szelleme fog segíteni* neked.

58 *Most végre* legyőztük,
59 *mit nem sikerült hosszú időn*
60 *lépkedve* berokadt sírok közt

*

(vi. K. N.)

55 „Ha te hét pint haltejet fejsz,
56 ha te hét rőf halmájjal vegyíted azt,
57 öreganyád, *a levelibéka* segít sorsodon.”

58 „*És mi* győztük,
59 *száz veszélyen* keresztül,
60 *legyűrtünk mindent:* berokadt sírok közt

*

(vii. L. I.)

55 „Ha te hét pint **haltejért**,
56 ha te hét rőf **halmájért megosztottad velem e titkot**,
57 öreganyád **is legyen üdött, zöld barátom!**”

58 „**Halász, veled az óriásokat** legyőztük,
59 **ami nem sikerült oly hosszú időn** keresztül,
60 **s feledhetjük mind: a** berokadt sírok közt

*

(viii. Sch. B.)

55 „Ha te hét pint **haltejet** [ti. hozol
56 ha te hét rőf **halmáját hozol**,
57 öreganyádat **és a sok halat visszakapod.**

58 **És mi nem** győztük,
59 **csak csábítottuk**
60 **a sötét és** berokadt sírok közt

3. Zárásul. Weöres verséről az irodalomtudományi összefoglalóban a Tüzkút című kötetet méltatva írja KENYERES (1986: 348): „Az Egérrágta mese és a Tapéta és árnyék a nyelv és a költői szerkesztés játékos kedvével fejezi ki a kötetet alapvetően éltető eszményeket”; a játékos kedv talán még értelmezhető, az „alapvetően éltető eszmények” a két vers kapcsán már nehezebben. Az Egérrágta mese szövegével a költő az olvasót kívánja mintegy bevonni az alkotás folyamatába, amelyhez szüksége van a grammatikai összetartás és értelmi folyamatosság önálló alkalmazására. A weöresi szöveg kiegészítései az ábrázolt valóságoknak a (való vagy lehetséges) világában a meseszerkezetre, a magyar nyelvi ismeretekre, az írásbeliség szokásrendjére, stílusbeli alkalmazkodásra alapozódnak. A kiegészítések zöme a weöresi versszöveghez igazodik, amely szövegalkotásában minden tekintetben a varázsmesék jellegét mutatja. A kiegészítők mint szövegbefogadók végül is Weöres Sándor versét olvassák-értelmezik, hiszen voltaképp belehelyezkedtek a költő szövegalkotási módjába. Ezzel a kohézió és koherencia weöresi megoldásait kell követniük – nem függetlenül a magyar nyelv szokásos kifejezésmódjától és a meseszövegtípus ugyancsak szokásos megoldásaitól.

Kulcsszók: alkotásfolyamat, meseszerkezet, kohézió, koherencia, produktivitás.

Hivatkozott irodalom

- AkH.¹² = *A magyar helyesírás szabályai*. 12. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.
BÜKY LÁSZLÓ 2009. Koherencia egy Weöres Sándor-versben (Egérrágta mese). *Magyar Nyelv* 105: 37–49.
BÜKY LÁSZLÓ 2020. Halandzsa. In: Uő, *Karinthy és a nyelv*. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest. 72–79.

- CzF. = CZUCZOR GERGELY – FOGARASI JÁNOS, *A magyar nyelv szótára* 1–6. Emich Gusztáv/Athenaeum, Pest/Budapest, 1862–1874.
- ÉrtSz. = *A magyar nyelv értelmező szótára* 1–7. Főszerk. BÁRCZI GÉZA – ORSZÁGH LÁSZLÓ. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959–1962.
- FÓNAGY IVÁN 1967. Áthajlás, szünet, szerkezet. *Nyelvtudományi Közlemények* 69: 318–343.
- INGARDEN, ROMAN 1977. *Az irodalmi műalkotás*. Gondolat, Budapest.
- JAKOBSON, ROMAN 1982. Az orosz tündérmesékről. In: UŐ, *A költészet grammatikája*. Gondolat, Budapest. 53–79.
- KÁLMÁN BÉLA 1966. *Nyelvjárásaink*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- KARINTHY FRIGYES 1966. A vers lelke. In: UŐ, *Miniatűrök*. Gondolat, Budapest. 188–192.
- KÁROLY SÁNDOR 1970. *Általános és magyar jelentéstan*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KÁROLY SÁNDOR 1977. A nyelvi produktivitás jelentősége. *Néprajz és Nyelvtudomány* 22–23: 5–22.
- KÁROLY SÁNDOR 1987. Szövegten és erkölcsi nevelés. *Magyar Nyelv* 83: 7–13.
- KENYERES ZOLTÁN 1986. Weöres Sándor. In: BÉLÁDI MIKLÓS szerk., *A magyar irodalom története 1945–1975. II. A költészet*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 333–359.
- LENGYEL ZOLTÁN 2014. *[Ex-]Egerrágtá mese*. Tiszatájonline 2014. június 10. <https://tiszatajonline.hu/irodalom/lengyel-zoltan-ex-egerragta-mese> (2024. 10. 27.)
- MNlex. = *Magyar nagylexikon* 1–19. Főszerk. ÉLESZTŐS LÁSZLÓ et al. Akadémiai Kiadó – Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest, 1993–2004.
- NéprLex. = *Magyar néprajzi lexikon* 1–5. Főszerk. ORTUTAY GYULA. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977–1982.
- Nszt. = *A magyar nyelv nagyszótára* 1–. Főszerk. ITTZÉS NÓRA. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 2006–.
- PallasLex. = *A Pallas nagy lexikona* 1–18. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1893–1900.
- PROPP, VLAGYIMIR JAKOVLEVICS 1975. *A mese morfológiája*, Gondolat, Budapest.
- SzinSz. = O. NAGY GÁBOR – RUZSICZKY ÉVA, *Magyar szinonimaszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- ÚMTsz. = *Új magyar tájszótár* 1–5. Főszerk. B. LŐRINCZY ÉVA. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979–2010.
- Weöres Sándor 1964. *Tűzkút*. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- Weöres Sándor 1970. *Egybegyűjtött írások* 1–2. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- Weöres Sándor 2008–2009. *Egybegyűjtött költemények* 1–3. Helikon, Budapest.

The comprehension of a narrative poem by Sándor Weöres

The poem *Egerrágtá mese* (Mouse-Gnawed Tale) by Sándor Weöres is designed to look like a piece of paper that has been damaged by a mouse, with parts of the text missing. This incomplete text invites the reader to participate in the creative process and to assess and understand the text's cohesion, coherence, and other linguistic features. The poem's gaps have been filled in by university students, who based their additions on real or possible worlds, the structure of the tale, and their linguistic knowledge.

Keywords: creative process, tale structure, cohesion, coherence, productivity.

BÜKY LÁSZLÓ
Szegedi Tudományegyetem